ΑΡΙΘΜΗΤΙΚΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΡΕΟΥΣ…
…ΟΧΙ ΜΟΝΟ ΓΙΑ ΑΡΧΑΡΙΟΥΣ

των Σπύρου Λαπατσιώρα και Δημήτρη Π. Σωτηρόπουλου

«*There's class warfare, all right, but it's my class, the rich class, that's making war, and we're winning*»
Warren Buffet, *New York Times*, 26-11-2006

1. Εισαγωγή

Το ελληνικό δημόσιο χρέος, τα χαρακτηριστικά του και η εξέλιξή του, έχουν αποτελέσει τη βάση για να δικαιολογηθεί ο ακραία ταξικός υπέρ του κεφαλαίου χαρακτήρας των πολιτικών που ασκεί η κυβέρνηση και έχει συνομολογήσει με την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ). Πρόκειται, προφανώς, για ένα φαινόμενο που δεν είναι αποκλειστικά ελληνικό. Το χρέος αποτελεί μέσο για την επιβολή των επιθετικών πολιτικών του κεφαλαίου σε ολόκληρο τον πλανήτη. Η καπιταλιστική εξουσία επιχειρεί να πείσει τις δυνάμεις της εργασίας ότι δεν υπάρχει παρά ένας μόνο τρόπος εξόδου από την κρίση: η μονοσήμαντη πολιτική κατεύθυνση που αυτή προωθεί, βίαια και εκβιαστικά. Ο κόσμος της εργασίας, από την άλλη, θα πρέπει να συνηθίσει να σκέφτεται αλλιώς: να αμφισβητήσει την «μπλόφα» του αντιπάλου, κατανοώντας ότι υπάρχει ένας ορίζοντας από διαφορετικές λύσεις και προοπτικές, και να ενδιαφερθεί για εκείνη τη «λύση» που εξυπηρετεί περισσότερο τα συμφέροντά του.

Σε αυτό το κείμενο παρουσιάζουμε το πλαίσιο της συζήτησης για το δημόσιο χρέος. Εισάγουμε τη βασική ορολογία και το βασικό αναλυτικό πλαίσιο που επιτρέπει την ανάλυση της συσσώρευσης δημόσιου χρέους. Επιχειρούμε η ανάλυσή μας να απευθύνεται σε μη «ειδικούς» ή γνώστες της οικονομικής ορολογίας – σε κάθε περίπτωση η προσπάθεια για απλότητα επιχειρούμε να μην οδηγεί σε απλούστευση. Η αριθμητική του δημόσιου χρέους δεν είναι ούτε λογιστικό ούτε τεχνικό ζήτημα, αλλά πολιτικό ζήτημα, δηλαδή τουλάχιστον ένα ζήτημα στο οποίο αποτυπώνονται οι κοινωνικοί ανταγωνισμοί και οι πολιτικές επιλογές και δεσμεύσεις των κυβερνήσεων σχετικά με αυτούς.

Σήμερα στη συζήτηση για το δημόσιο χρέος, η πλειονότητα των αναλύσεων παραγνωρίζει (με τη σημασία που έχει ο όρος όταν συζητάμε για την ιδεολογία – δηλαδή βλέπει μόνο αυτό που «επιθυμεί» να δει) τα κύρια στοιχεία που καθόρισαν τη δυναμική της συσσώρευσης του δημόσιου χρέους. Οι όροι ανάλυσης του ζητήματος του δημόσιου χρέους είναι «συσκοτισμένοι» από την τεράστια επιχείρηση συγκρότησης της συναίνεσης στην πολιτική που ακολουθεί η κυβέρνηση αλλά και από όλες τις αποκλίνουσες ή ανταγωνιστικές σε αυτήν την επιχείρηση οπτικές. Η σημασία που έχουν

οι όροι ανάλυσης του χρέους, ως βάση νομιμοποίησης αποφάσεων που συνιστούν άνευ προηγουμένου αντιδραστική τομή στην ελληνική κοινωνία, είναι μεγάλη.

Γι' αυτούς τους λόγους και για λόγους έκτασης του κειμένου επιλέγουμε ρητά την απλότητα και την επιλεκτική έμφαση στα βασικά στοιχεία του προβλήματος. Για την περιγραφή των διαφόρων μεγεθών θα ακολουθήσουμε την κατηγοριοποίηση που ακολουθούν οι ευρωπαϊκές στατιστικές υπηρεσίες (Eurostat).

2. Δημόσιο χρέος σε απόλυτους αριθμούς

Το δημόσιο χρέος προκύπτει, κατ' αρχήν, από τη συσσώρευση χρηματοοικονομικών ελλειμμάτων του δημοσίου. Δηλαδή, από τη διαφορά εσόδων και δαπανών του δημοσίου. Τα έσοδα του δημοσίου[1] αποτελούνται από φόρους, άμεσους (φόρους εισοδήματος και περιουσίας) και έμμεσους (π.χ. τον ΦΠΑ), τις εισφορές για την κοινωνική ασφάλιση (υπολογίζονται στα συνολικά έσοδα του δημοσίου εφόσον πρόκειται για δημόσια ασφάλιση) και άλλα τακτικά ή έκτακτα έσοδα, όπως οι μεταβιβάσεις από την ΕΕ ή οι πωλήσεις δημόσιας περιουσίας. Οι δαπάνες του δημοσίου[2] αποτελούνται από τους μισθούς των δημοσίων υπαλλήλων, τις κοινωνικές παροχές, τις μη-μισθολογικές δαπάνες για τη λειτουργία των δημοσίων υπηρεσιών, τις δημόσιες επενδύσεις, τις πληρωμές τόκων για το ήδη συσσωρευμένο χρέος και άλλες τακτικές ή έκτακτες δαπάνες, όπως τις επιδοτήσεις παραγωγών και επιχειρήσεων ή τα προγράμματα ενίσχυσης των τραπεζών λόγω της κρίσης του 2008. Τις δαπάνες εκτός αυτών που αφορούν πληρωμές τόκων τις ονομάζουμε *πρωτογενείς δαπάνες*. Όταν τα έσοδα είναι λιγότερα από τις δαπάνες, εμφανίζεται *δημόσιο έλλειμμα*. Υπάρχουν διάφοροι τρόποι αντιμετώπισης του δημοσίου ελλείμματος: αύξηση εσόδων, περικοπή δαπανών, δανεισμός του ποσού που λείπει, δανεισμός από την Κεντρική Τράπεζα με «κοπή» χρήματος ώστε να πληρωθεί η διαφορά που προκύπτει. Αντίστροφα όταν τα έσοδα είναι μεγαλύτερα από τις δαπάνες, περισσεύουν χρήματα για να αποπληρωθεί τμήμα του τρέχοντος χρέους ή για να δημιουργηθούν αποθέματα για τις εποχές που λόγω ύφεσης τα έσοδα θα είναι αναγκαστικά χαμηλά ενώ οι δαπάνες υψηλές.[3] Το *δημόσιο χρέος* είναι το άθροισμα όλων των ποσών που έχει δανειστεί ένα κράτος όλα τα προηγούμενα χρόνια και δεν έχουν αποπληρωθεί. Από τα παραπάνω προκύπτει ότι *για να μην αυξάνεται το συνολικό δημόσιο χρέος σε ευρώ θα πρέπει τα έσοδα να είναι τουλάχιστον ίσα ή μεγαλύτερα από το άθροισμα των πρωτογενών δαπανών και των τόκων.*

[1] Εδώ υπολογίζουμε ως έσοδα όλες τις χρηματικές ροές που «εισπράττει» το δημόσιο, χωρίς να μπαίνουμε στις λεπτομέρειες της κωδικοποίησης που ακολουθείται από τις αρμόδιες υπηρεσίες για την κατάρτιση των δημοσίων προϋπολογισμών σχετικά με το τι καταχωρείται και τι όχι ως δημόσιο έσοδο και σχετικά με τις προσαρμογές που θα πρέπει να γίνουν μεταξύ των ετήσιων ελλειμμάτων και των μεταβολών του δημόσιου χρέους (μεταβολές ροών-αποθεμάτων). Για το τι σημαίνουν οι προσαρμογές ροών-αποθεμάτων και το ρόλο τους στη δυναμική του ελληνικού δημόσιου χρέους αναφερόμαστε με συνοπτικό τρόπο στη συνέχεια του κειμένου.

[2] Ομοίως με την πιο πάνω περίπτωση των εσόδων, υπολογίζουμε ως δαπάνες ό,τι «ξοδεύει» το δημόσιο χωρίς να μπαίνουμε στις λεπτομέρειες του τι κατανέμεται στις δημόσιες δαπάνες και τι στις προσαρμογές ροών-αποθεμάτων.

[3] Κατά τη διάρκεια της ύφεσης αναμένεται, από τη μία, μείωση των εσόδων από φόρους και εισφορές κοινωνικής ασφάλισης αφού η οικονομία θα παράγει λιγότερα εισοδήματα και θα υπάρχουν λιγότερες δουλειές και, από την άλλη, αύξηση των δαπανών είτε επειδή θα πρέπει να πληρωθούν περισσότερα επιδόματα ανεργίας, είτε επειδή επιχειρήσεις που έχουν δανειστεί με την εγγύηση του δημοσίου δεν θα μπορούν να εξυπηρετούν τα δάνειά τους και έτσι οι εγγυήσεις θα καταπίπτουν αυξάνοντας τη διαφορά εσόδων και δαπανών.

Επομένως, οι μεταβολές του δημόσιου χρέους, η αύξησή του ή η μείωσή του, εξαρτώνται από τα *έσοδα του δημοσίου* (η αύξησή τους τείνει να το μειώνει), την *ποσότητα χρήματος* που τίθεται σε κυκλοφορία (την αλλαγή της νομισματικής βάσης ή του παθητικού της Κεντρικής Τράπεζας στην οικονομική ορολογία – η αύξησή της τείνει να μειώνει το δημόσιο χρέος), τις *πρωτογενείς δημόσιες δαπάνες* (η αύξησή τους τείνει να αυξάνει το δημόσιο χρέος), τα *επιτόκια* με τα οποία δανείζεται το δημόσιο (η αύξησή τους τείνει να αυξάνει το χρέος επειδή δαπανώνται περισσότερα ποσά για πληρωμές τόκων), το *ήδη υπάρχον συσσωρευμένο χρέος* (όσο πιο μεγάλο είναι τόσο περισσότεροι τόκοι πληρώνονται κάθε χρόνο για ένα δεδομένο επιτόκιο και επομένως ένα υψηλό μέγεθος σήμερα τείνει να αυξάνει το μέγεθος στο μέλλον), αλλά και από το *ρυθμό μεγέθυνσης της οικονομίας* (οι θετικοί ρυθμοί τείνουν να μειώνουν το χρέος). Το τελευταίο συμβαίνει επειδή, καθώς η οικονομία μίας χώρας μεγεθύνεται, δημιουργείται περισσότερο εισόδημα σε κάθε χρονική περίοδο σε σχέση με την προηγούμενη, ή διαφορετικά ειπωμένο, αυξάνει το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ). Επομένως, αν η οικονομία μεγεθύνεται είναι *δυνατό* να προκύψουν περισσότερα δημόσια έσοδα τα οποία να μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την αποπληρωμή τμήματος του χρέους και άρα για τη μείωσή του – κάτι που δεν είναι *αναγκαίο* ωστόσο, επειδή μπορεί να μειωθεί παράλληλα το φορολογήσιμο ποσοστό του εισοδήματος.

Σ’ αυτό το σημείο σημειώνουμε μία διαφορά μεταξύ των μεγεθών. Το δημόσιο χρέος είναι ένα μέγεθος συσσωρευτικό (είναι *αποθεματικό μέγεθος* στη διάλεκτο των οικονομικών), δηλαδή ένα μέγεθος που δείχνει τι χρωστά μία χώρα συνολικά, ενώ τα έσοδα και οι δαπάνες του δημοσίου, το ΑΕΠ, είναι *μεγέθη ροής*, δηλαδή κάθε χρόνο υπάρχουν τόσα έσοδα, τόσες δαπάνες κλπ. Όταν λέμε ότι το δημόσιο χρέος είναι 100% του ΑΕΠ εννοούμε ότι το χρέος είναι όσο τα ακαθάριστα «εισοδήματα» που δημιουργήθηκαν αυτή τη χρονιά (ακαθάριστα: δηλαδή δεν έχει αφαιρεθεί ό,τι απαιτείται για να αναπληρωθεί αυτό που εφθάρη από το κεφαλαιακό απόθεμα για την παραγωγή των εισοδημάτων της τρέχουσας χρονιάς).

Ένα δεύτερο σημείο το οποίο πρέπει να σημειώσουμε είναι ότι η αύξηση του ΑΕΠ μίας οικονομίας μπορεί να συμβεί είτε επειδή υπάρχει μία διεύρυνση της παραγωγής εμπορευμάτων (αγαθών και υπηρεσιών) είτε επειδή αυξάνουν οι τιμές, δηλαδή υπάρχει πληθωρισμός. Ο *πληθωρισμός* επομένως τείνει να μειώνει το χρέος, στο βαθμό που το τελευταίο είναι μέγεθος που γενικά δεν αλλάζει καθώς αυξάνονται οι τιμές. Παράδειγμα: ας υποθέσουμε ότι κάποιος χρωστάει 1000 ευρώ σήμερα και έχει αντίστοιχο εισόδημα από πωλήσεις 1000 ευρώ. Εάν αυξηθούν οι τιμές των προϊόντων κατά 10% τον χρόνο, τον επόμενο χρόνο τα έσοδα του θα ανέρχονται στα 1100 ευρώ με τις ίδιες πωλήσεις προϊόντων αλλά το χρέος θα συνεχίσει να είναι 1000 ευρώ (στο βαθμό που δεν υπάρχει επιπρόσθετος δανεισμός ή αποπληρωμή παλαιότερων χρεών). Εδώ εντοπίζουμε μία συνηθισμένη διαφορά στην οικονομική ορολογία: μεταξύ *ονομαστικών* μεγεθών και *πραγματικών* μεγεθών που προκύπτουν από τα αντίστοιχα ονομαστικά εφόσον αφαιρεθεί το αποτέλεσμα που δημιουργεί ο πληθωρισμός. Στο κείμενο αυτό χρησιμοποιούμε ονομαστικά μεγέθη όταν δε δηλώνουμε τη διαφορά. Έτσι, όταν λέμε ΑΕΠ θα εννοούμε το ονομαστικό ΑΕΠ που θα περιλαμβάνει την επίδραση που έχει στα εισοδήματα τόσο η διεύρυνση της παραγωγής όσο και η αύξηση των τιμών, με άλλα λόγια θα αναφερόμαστε σε μεγέθη όπως μετριούνται σε τρέχουσες τιμές. Όταν αναφερόμαστε σε πραγματικά μεγέθη θα το δηλώνουμε ρητά στο κείμενο.

Τα προηγούμενα μπορούμε να τα συνοψίσουμε με δύο αριθμητικές πράξεις, όπου με το σύμβολο * παριστάνουμε πολλαπλασιασμό, με το σύμβολο t την τρέχουσα χρονική περίοδο (έτος), και με t-1 την προηγούμενη χρονική περίοδο (έτος) – για παράδειγμα αν t είναι το 2010, τότε το t-1 θα είναι το 2009. Αν σκεφτούμε ότι οι δημόσιες δαπάνες, χωρίς να υπολογίζουμε σε αυτές τις δαπάνες που αφορούν τις πληρωμές τόκων (δηλαδή οι *πρωτογενείς δαπάνες*), και οι δαπάνες πληρωμής τόκων (θα τις ονομάζουμε *τόκους* στη συνέχεια) αυξάνουν το δημόσιο έλλειμμα, ενώ τα έσοδα και η κυκλοφορία νέας ποσότητας χρήματος το μειώνουν, τότε το νέο χρέος που δημιουργείται κάθε έτος και το οποίο θα ισούται με το δημόσιο έλλειμμα (θα το ονομάζουμε απλά *έλλειμμα* στη συνέχεια) γράφεται:

Έλλειμμα t = Πρωτογενείς Δαπάνες t +
*+ Επιτόκιο t * συσσωρευμένο χρέος έως t-1 –*
– Έσοδα t – νέα ποσότητα χρήματος t

Δηλαδή, αν τα έσοδα για το τρέχον έτος είναι 120 οι δαπάνες του ιδίου έτους 100, το επιτόκιο με το οποίο τοκίζεται φέτος το ήδη συσσωρευμένο χρέος 10%, το συσσωρευμένο χρέος ως το προηγούμενο έτος είναι 200, ενώ η νέα ποσότητα χρήματος είναι 0 το έλλειμμα θα είναι:

Έλλειμμα t = 100 + 10%*200 – 120 + 0 = 100 + 20 – 120 + 0 =0

δηλαδή, ο νέος δανεισμός θα είναι 0 και το δημόσιο χρέος θα παραμείνει 200, όσο ακριβώς ήταν την προηγούμενη χρονιά. Από εδώ προκύπτει εύκολα μία σημαντική σχέση, που αποτελεί συνθήκη για να μειώνεται ή να μην αυξάνεται το χρέος σε ευρώ: *Για να μην αυξάνεται το συνολικό χρέος σε ευρώ θα πρέπει τα έσοδα να είναι μεγαλύτερα ή τουλάχιστον ίσα σε σχέση με τις πρωτογενείς δαπάνες συν τους τόκους*.

Αντίστοιχα, αν θέλουμε το έλλειμμα να είναι μικρότερο του μηδέν και χωρίς να συμπεριλάβουμε τη νέα ποσότητα χρήματος στους συλλογισμούς μας, προκύπτει:

Έλλειμμα t < 0
Άρα:

*Πρωτογενείς Δαπάνες t + Επιτόκιο t * συσσωρευμένο χρέος έως t-1 – Έσοδα t < 0*

Άρα:

*Πρωτογενείς Δαπάνες t + Επιτόκιο t * συσσωρευμένο χρέος έως t-1 < Έσοδα*

Με το ίδιο ακριβώς σκεπτικό, το συσσωρευμένο χρέος, παραλείποντας τη νέα ποσότητα χρήματος, για λόγους που θα εξηγήσουμε στη συνέχεια, υπολογίζεται εύκολα από την προηγούμενη σχέση:

Συνολικό Χρέος t= Πρωτογενείς Δαπάνες t – Έσοδα t +
(1+επιτόκιο t) Συσσωρευμένο χρέος t-1.*

Η διαφορά μεταξύ εσόδων και δαπανών χωρίς να υπολογίζονται οι δαπάνες που αφορούν πληρωμές τόκων, δηλαδή μεταξύ εσόδων και πρωτογενών δαπανών ονομάζεται *πρωτογενές πλεόνασμα*, δηλαδή:

Πρωτογενές πλεόνασμα t = Έσοδα t – Πρωτογενείς Δαπάνες t

3. Πώς γίνεται ο δημόσιος δανεισμός

Κάθε κυβέρνηση, στο πλαίσιο των ιδιαίτερων στρατηγικών της επιδιώξεων, καταστρώνει τον ετήσιο κρατικό προϋπολογισμό. Εάν ο τελευταίος εμφανίζει ελλείμματα, τότε θα πρέπει να υπάρξει δανεισμός. Τα κράτη καλύπτουν τις ανάγκες δανεισμού είτε με δάνεια από τράπεζες, είτε με δάνεια από άλλα κράτη, είτε με την έκδοση ομολόγων στις αντίστοιχες αγορές. Ο τελευταίος τρόπος ήταν σχεδόν ο αποκλειστικός τρόπος δανεισμού του ελληνικού δημοσίου μετά την πρόσδεση στην ευρωζώνη και μέχρι το δάνειο των 110 δις ευρώ από την τρόικα.

Τα ομόλογα μπορούν απλά να περιγραφούν ως εξής: Το δημόσιο το έτος Χ εκδίδει χρεόγραφα που αναγράφουν μία αξία, έστω 100 ευρώ το καθένα, ένα επιτόκιο, έστω 5% ανά έτος, και μία ημερομηνία, έστω ένα έτος, στην οποία θα πληρώσει κάθε κάτοχο ενός ομολόγου την αναγραφόμενη αξία, 100 ευρώ. Όποιος αγοράσει ένα ομόλογο θα δανείσει στο δημόσιο την αξία του ομολόγου, 100 ευρώ στο παράδειγμά μας για ένα χρόνο και θα αναμένει να πάρει μετά ένα χρόνο αν κρατήσει στην κατοχή του το ομόλογο την αρχική αξία συν τους τόκους δηλαδή 105 ευρώ. Αυτόν το τίτλο μπορεί να τον μεταβιβάσει σε κάποιον άλλο (στη δευτερογενή αγορά όπως λέγεται και αυτό αποτελεί μία σημαντική διαφορά μεταξύ των ομολόγων και των δανείων, εφόσον τα τελευταία είναι γενικά μη-διαπραγματεύσιμα στη δευτερογενή αγορά). Εκεί διαμορφώνεται άλλη τιμή και επιτόκιο (απόδοση λέγεται) για το νέο κάτοχο. Αυτό μπορεί να συμβαίνει απλά και μόνο επειδή το να αγοράσει κανείς ένα τίτλο αξίας 100 ευρώ που έχει επιτόκιο 5% και λήγει σε ένα χρόνο σημαίνει ότι προσδοκά 105 ευρώ σε ένα έτος. Αν το πουλήσει στη δευτερογενή αγορά 100 ευρώ σε ένα εξάμηνο τότε ο νέος κάτοχος θα έχει ένα τίτλο αξίας 100 ευρώ ο οποίος θα δώσει 105 ευρώ σε ένα εξάμηνο, επομένως το αποτέλεσμα θα είναι το ίδιο σαν να έχει μεγαλύτερο επιτόκιο. Ο αρχικός κάτοχος επομένως μπορεί να το πουλήσει σε υψηλότερη αξία από 100 ευρώ. Φυσικά όπως πλέον όλοι γνωρίζουμε επιδρούν πολύ περισσότεροι παράγοντες στην τιμή που θα πουληθούν τα ομόλογα στη δευτερογενή αγορά: τα τρέχοντα επιτόκια ή οι αποδόσεις άλλων τίτλων, ο κίνδυνος να μη πάρει κανείς τα λεφτά του λόγω αδυναμίας αποπληρωμής, ή διαφορετικά το κόστος που θα έχει η διασφάλιση (μέσω των ασφαλίστρων κινδύνου CDS, για παράδειγμα) του να πάρει τα λεφτά του τη συγκεκριμένη ημερομηνία λήξης του δημοσίου, ακόμα και σε περίπτωση αδυναμίας πληρωμής του δημοσίου κλπ.

Η κατανομή μεταξύ δανείων και ομολόγων για το ελληνικό δημόσιο στο τέλος του 2010 και το πρώτο τρίμηνο του 2011 φαίνεται στον πίνακα που ακολουθεί. Παρατηρούμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό του ελληνικού χρέους είναι σε ομόλογα αλλά φθίνει καθώς αυξάνουν τα δάνεια του Μηχανισμού Στήριξης (δ.Μ.Σ.), ενώ τα υπόλοιπα δάνεια είναι ένα πολύ μικρό ποσοστό του χρέους.

Πίνακας 1

Κατανομή του Χρέους σε Ομόλογα και Δάνεια (σε δις ευρώ)

	31/12/2010	31/03/2011
Ομόλογα	285,744	282,214
δ.Μ.Σ.	31,824	53,240
Άλλα δάνεια	22,717	19,086
Σύνολο	340,286	354,541

Πηγή: Υπουργείο Οικονομικών, Δελτίο Δημόσιου Χρέους, 3/2011

Τα ομόλογα και γενικότερα τα δάνεια έχουν διάφορες διάρκειες λήξης. Διακρίνονται συμβατικά σε βραχυπρόθεσμα (μέχρι ένα έτος, για παράδειγμα τα έντοκα γραμμάτια του δημοσίου), μεσοπρόθεσμα (από 1 έως 5 έτη) και μακροπρόθεσμα. Επομένως κάθε έτος το δημόσιο αντιμετωπίζει δύο διαφορετικά ζητήματα: α) να χρηματοδοτήσει τα ελλείμματά του (που περιλαμβάνουν και τους τόκους των δανείων), και (β) να χρηματοδοτήσει τις αποπληρωμές των δανείων που λήγουν (χρεολύσια).

Όπως είδαμε στην προηγούμενη ενότητα, εάν ο κρατικός προϋπολογισμός έχει πλεονάσματα, μέσω αυτών μπορεί να επιλυθεί, μερικώς ή πλήρως, το «πρόβλημα» του χρέους (εξαρτάται από το ύψος των πλεονασμάτων και το ύψος των δανείων και ομολόγων που λήγουν). Σε διαφορετική περίπτωση απαιτείται δανεισμός ώστε να καλυφθούν τα δημόσια ελλείμματα και να ανακυκλωθούν τα παλαιότερα δάνεια που λήγουν (αυτή η περίπτωση δανεισμού δε δημιουργεί νέο χρέος), με αποτέλεσμα να συσσωρευτεί χρέος.

Οι χρηματοδοτικές ανάγκες του ελληνικού δημοσίου είναι πολύ υψηλές για τα αμέσως επόμενα χρόνια τα οποία ακολουθούν:

Πίνακας 2

Κατανομή του Χρέους με βάση την υπολειπόμενη διάρκεια

βραχυπρόθεσμο	41,800	11.8%
μεσοπρόθεσμο	157,504	44.4%
μακροπρόθεσμο	155,237	43.8%

Πηγή: Υπουργείο Οικονομικών, Δελτίο Δημόσιου Χρέους, 3/2011

Με δεδομένο ότι το βραχυπρόθεσμο χρέος (τα έντοκα γραμμάτια αντιπροσωπεύουν ένα ποσό που κυμαίνεται γύρω στα 10 δις ευρώ) εξυπηρετείται μέσω ανακύκλωσης του δανεισμού (από τις εγχώριες τράπεζες), το υπόλοιπο ποσό για τα επόμενα 5 χρόνια δείχνει το δίλημμα που αντιμετωπίζει η Ευρωπαϊκή Ένωση: Ή θα αναλάβει ένα μεγάλο μέρος του δανεισμού του ελληνικού δημοσίου για τη χρηματοδότηση των δανείων που λήγουν (με συνέπεια πάνω από το μισό συνολικό συσσωρευμένο χρέος σε λίγα χρόνια να αποτελείται από δάνεια κυμαινόμενου επιτοκίου της ΕΕ), ή θα πρέπει να υπάρξει αναδιάρθρωση του χρέους του ελληνικού δημοσίου. Δίλημμα το οποίο, προφανώς ενεργοποιεί και διάφορες άλλες δυνατότητες, όπως για παράδειγμα να αλλάξει ο τρόπος δανεισμού από την ΕΕ.

Όταν λέμε «αναδιάρθρωση» του ελληνικού χρέους εννοούμε συνδυασμό από τις εξής επιλογές:

α) *Αλλαγή της ημερομηνίας λήξης των διαφόρων δανείων*. Αυτό αφορά την αντιμετώπιση των χρηματοδοτικών αναγκών για ανακύκλωση του δημόσιου χρέους. Η εν λόγω εκδοχή αναδιάρθρωσης έχει ήδη ανακοινωθεί για τα δάνεια του Μηχανισμού Στήριξης μετά την Σύνοδο Κορυφής του Μαρτίου. Συζητείται, ανοικτά

πλέον, να γενικευτεί και στα ομόλογα που λήγουν τα επόμενα χρόνια. Η επιμήκυνση μεταθέτει απλά τα προβλήματα χρηματοδότησης σε επόμενα έτη.

β) *Μείωση των επιτοκίων*. Το μέτρο αυτό αφορά τη μείωση των τόκων που πληρώνονται. Επομένως, μειώνει τα ελλείμματα και τις ανάγκες νέου δανεισμού, ενώ αυξάνει τα περιθώρια του δημοσιονομικού χειρισμού.

γ) *Πάγωμα τόκων*. Σε αυτή την περίπτωση, αυξάνονται σε μεγάλο βαθμό τα περιθώρια δημοσιονομικού χειρισμού για όσο διάστημα συμφωνηθεί το «πάγωμα». Στόχος είναι και πάλι ο έλεγχος των ελλειμμάτων.

δ) *«Κούρεμα» της αξίας των ομολόγων*. Τώρα μειώνονται τα ελλείμματα, αυξάνονται τα περιθώρια δημοσιονομικών χειρισμών, μειώνονται τόσο οι ανάγκες νέου δανεισμού όσο και οι ανάγκες χρηματοδότησης για ανακύκλωση του χρέους που λήγει.

Τα δάνεια και τα ομόλογα μπορεί να έχουν σταθερό επιτόκιο, κυμαινόμενο επιτόκιο, επιτόκιο συνδεδεμένο με τον πληθωρισμό ή άλλα σύνθετα σχήματα. Το υπολειπόμενο χρέος του ελληνικού δημοσίου στο μεγαλύτερο ποσοστό του είναι σταθερού επιτοκίου (66%, τον Μάρτιο του 2011), αλλά καθώς αυξάνει το ποσοστό των δανείων του Μηχανισμού Στήριξης αυτή η σχέση αλλάζει (ενδεικτικά τον Ιούνιο του 2008 ήταν σταθερού επιτοκίου το 74% του συνολικού χρέους). Επίσης, το συντριπτικό ποσοστό του δημόσιου χρέους είναι σε ευρώ και επομένως η επίδραση της αλλαγής των συνταγματικών ισοτιμιών είναι πολύ μικρή (σε ευρώ ήταν εκφρασμένο το 98% του χρέους τον Μάρτιο του 2011, ποσοστό το οποίο θα περιορίζεται καθώς εισρέουν τα τμήματα του δανεισμού του Μηχανισμού Στήριξης που αφορούν το ΔΝΤ και γίνονται σε Ειδικά Τραβηχτικά Δικαιώματα – SDR, τα οποία βέβαια έχουν μικρότερη διακύμανση σε σχέση με το ευρώ από ό,τι το δολάριο).

Με αυτές τις σκέψεις, φαίνεται ότι εκτιμήσεις όπως ότι «τα προηγούμενα χρόνια, έχουμε πληρώσει 1 τρις ευρώ», όπου μέσα λογαριάζονται τόκοι, χρεολύσια και συνολικός δανεισμός είναι ανακριβείς και παραπλανητικές περιγραφές της κατάστασης όσον αφορά το μέγεθος των πληρωμών. Το ελληνικό δημόσιο, όπως φαίνεται από τον πίνακα 4 του Παραρτήματος και ο οποίος περιλαμβάνει τα βασικά στοιχεία που αφορούν τη συζήτηση του χρέους, είχε ελλείμματα όλη την περίοδο μετά την πρόσδεση στο υπό γένεση ευρώ το 1994. Επομένως, δανειζόταν από τις αγορές ομολόγων για να καλύψει τα ελλείμματα και την «ανακύκλωση» του χρέους. Ακόμα και στην υποθετική περίπτωση των μηδενικών ελλειμμάτων, ο δανεισμός από τις αγορές θα ήταν αναγκαίος για την πληρωμή των ληξιπρόθεσμων ομολόγων, χωρίς να συσσωρεύεται χρέος σε απόλυτους αριθμούς. Η μόνη περίπτωση που θα είχε νόημα η έκφραση «έχουμε πληρώσει» θα ήταν στην περίπτωση που ο προϋπολογισμός εμφάνιζε πλεονάσματα, τα οποία κατευθύνονταν στην αποπληρωμή χρέους που λήγει. Μία πιο ακριβής έκφραση θα μπορούσε να είναι: «οι αγορές ομολόγων πλήρωναν (δάνειζαν) το ελληνικό δημόσιο για να πληρώνει το τμήμα των τόκων που δε μπορούσε να πληρώσει και για να πληρώνει τα δάνεια και ομόλογα που έληγαν».

Ωστόσο, το μόνο προβληματικό στοιχείο δεν είναι η ανακρίβεια τέτοιων λογαριασμών. Στη σημερινή πολιτική και κοινωνική συγκυρία αποτελεί *σημαντικό πρόβλημα για την ανάπτυξη κινηματικών αντιστάσεων η υιοθέτηση του πρώτου πληθυντικού προσώπου, εφόσον δε διασαφηνίζεται ποιοι περιλαμβάνονται σε αυτό*. Είναι προφανές, με μία απλή επισκόπηση στον οικονομικό τουλάχιστον τύπο, ότι στους δανειστές του ελληνικού δημοσίου περιλαμβάνονται εγχώριες και ξένες τράπεζες,

εγχώρια και ξένα ασφαλιστικά ταμεία, καθώς και όσοι έχουν αγοράσει («άμεσα» ή μέσω των αμοιβαίων κεφαλαίων) ομόλογα του ελληνικού δημόσιου. Επομένως, αυτό το «έχουμε» φτιάχνει ένα επίπλαστο πρώτο πληθυντικό πρόσωπο αν αναφέρεται για παράδειγμα στους Έλληνες που πλήρωσαν κάποιους ξένους. Το δημόσιο χρέος δεν απεικόνιζε μέχρι το Μηχανισμό Στήριξης σχεδόν καθόλου άμεσες σχέσεις μεταξύ εθνικών κρατών αλλά τη σχέση του ελληνικού δημόσιου με τις μορφές που παίρνει το δανείσιμο κεφάλαιο στο διεθνές χρηματοπιστωτικό σύστημα. Αλλά σε αυτό συμμετέχουν επίσης εταιρείες και οργανισμοί ελληνικών συμφερόντων σε μεγάλο ποσοστό. Επίσης, το «έχουμε» δεν αφορά τη σχέση της παρούσας με μελλοντικές γενιές εφόσον τα *ελλείμματα, οι τόκοι και τα χρεολύσια αφορούν σχέσεις κοινωνικών ομάδων της παρούσας γενιάς*, με άλλα λόγια πρωτίστως την ταξική διάρθρωση της ελληνικής κοινωνίας.

Η έκφραση επομένως «έχουμε πληρώσει 1 τρις» κυριαρχείται: πρώτον, από ανακρίβεια και επομένως έχει «κοντά ποδάρια» ως χρήσιμο επιχείρημα στο πεδίο των ιδεολογικών συγκρούσεων, και δεύτερον, από τη συγκρότηση ενός εθνικού «υποκειμένου» εφόσον ό,τι υπόκειται στο ρήμα «έχουμε» αποκτά υπόσταση στην αναγνώριση μίας «πληρωμής» του συνολικού *ελληνικού* δημόσιου χρέους, δηλαδή υποτίθεται των σχέσεων του ελληνικού έθνους-κράτους με τους «ξένους», παραβλέποντας τις ταξικές συγκρούσεις.

4. Δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ

Οι πίνακες και τα διαγράμματα που ακολουθούν στη συνέχεια μας πληροφορούν για μεγέθη που σχετίζονται με το δημόσιο χρέος, όπως καταγράφονται από την Eurostat για τα χρόνια 1994 έως 2012. Προφανώς τα στοιχεία για τα έτη 2011 και 2012 αποτελούν εκτιμήσεις. Τα μεγέθη για το 2010 αποτελούν προσωρινά στοιχεία μέχρι να ανακοινωθούν από τη Eurostat τα τελικά. Επιλέξαμε έως έτος έναρξης της παρουσίασης το 1994 επειδή μας δίνει τη δυνατότητα να εξετάσουμε την κατάσταση όσον αφορά το δημόσιο χρέος από τη στιγμή που διαμορφώθηκε η απόφαση συμμετοχής στο ευρώ (στο ΜΣΙ το 1998 με στόχο τη συμμετοχή στην ευρωζώνη το 2001).[4]

Στον πίνακα που ακολουθεί καταγράφουμε το ύψος του δημόσιου χρέους για την περίοδο 1994-2012 (στήλη 1α) και του ΑΕΠ (2α).

Πίνακας 3

Δημόσιο χρέος και ΑΕΠ σε δις ευρώ (ονομαστικά μεγέθη)

Έτος	1α Δημόσιο Χρέος	2α ΑΕΠ
1994	77.0	79.9
1995	86.9	89.6
1996	97.8	98.4
1997	105.2	108.9
1998	111.9	118.4

[4] Να σημειώσουμε ότι αυτά τα μεγέθη υπόκεινται σε αναθεωρήσεις (στη συνέχεια του κειμένου θα συζητήσουμε κάποιες από αυτές) και επομένως μπορεί να παρουσιάζουν απόκλιση σε κάποιο μελλοντικό χρόνο από τη στιγμή που γράφεται αυτό το κείμενο (τελευταία διαθέσιμα επίσημα στοιχεία της AMECO έχουν ημερομηνία 13 Μαΐου 2011, όπου έχουν συμπεριληφθεί οι αναθεωρήσεις των στοιχείων της Ελληνικής Στατιστικής Υπηρεσίας από τη Eurostat).

1999	118.6	126.2
2000	141.0	136.3
2001	151.9	146.4
2002	159.2	156.6
2003	168.0	172.4
2004	183.2	185.3
2005	195.4	194.8
2006	224.2	211.3
2007	238.6	227.1
2008	261.4	236.9
2009	298.0	235.0
2010	325.2	231.9
2011	343.1	228.4
2012	361.8	231.9

Πηγή AMECO, τα μεγέθη είναι εκφρασμένα σε ευρώ (πριν την εισαγωγή του ευρώ, η μετατροπή έχει γίνει σύμφωνα με τη συναλλαγματική ισοτιμία εισόδου).

Παρατηρούμε ότι αυτό το απόλυτο ονομαστικό μέγεθος του χρέους δεν μας δίνει αρκετή πληροφορία για να εκτιμήσουμε τη σημασία του. Βλέπουμε ότι αυξάνεται διαρκώς. Ωστόσο το ονομαστικό μέγεθος του χρέους δεν είναι το κύριο ζήτημα, εφόσον το χρέος εξαρτάται από τα εισοδήματα που μία οικονομία έχει στη διάθεσή της για να το εξυπηρετήσει. Αυτό μπορούμε να το σκεφτούμε στην περίπτωση δύο ατόμων: η κατάστασή τους είναι διαφορετική όταν το καθένα χρωστάει 1000 ευρώ αλλά τα ετήσια εισοδήματα του ενός είναι 5.000 ευρώ και του δεύτερου 100.000 ευρώ. Έτσι, ένα χρέος της τάξης των 360 δισεκατομμυρίων ευρώ του ελληνικού δημοσίου δεν «λέει πολλά πράγματα» πέρα του ότι πρόκειται για λεφτά που είναι «πολλά» και πολύ λιγότερα από τα 2,2 τρισεκατομμύρια της Γερμανίας. Οι γενικές αναφορές στο απόλυτο ύψος του χρέους, δημόσιου ή ιδιωτικού, προσφέρονται περισσότερο για εντυπωσιασμό.

Επομένως για να εκτιμήσουμε την πραγματική διάσταση του χρέους πρέπει να το συσχετίσουμε με τα εισοδήματα. Παρατηρούμε από τον πίνακα ότι το δημόσιο χρέος της Ελλάδας είναι σχεδόν όσο είναι το ΑΕΠ, εκτός από τα τελευταία έτη. Αυτή τη σχέση παριστάνουμε και γραφικά με το διάγραμμα που ακολουθεί

Διάγραμμα 1
Δημόσιο χρέος, ΑΕΠ, ονομαστικά μεγέθη

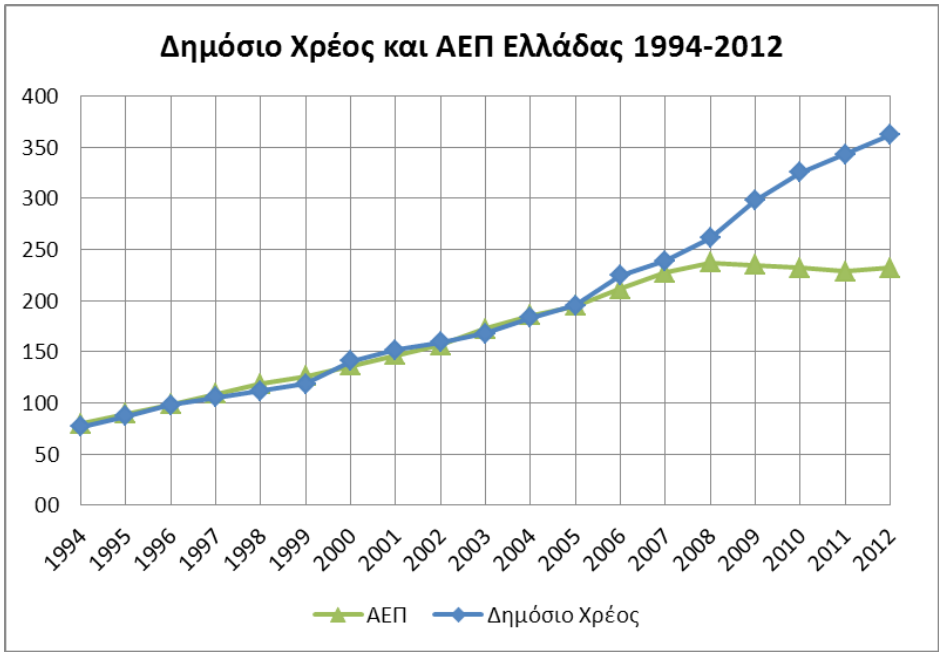

Πηγή AMECO

Παρατηρούμε από το διάγραμμα ότι από το 1994 έως και το 2007 το δημόσιο χρέος και το ΑΕΠ είναι πολύ «κοντά» το ένα στο άλλο, επομένως, το συνολικό χρέος ακολουθούσε την πορεία αύξησης του ΑΕΠ (των ακαθάριστων «εισοδημάτων») της ελληνικής οικονομίας. Από το 2008 που εξαπλώνεται η παγκόσμια κρίση αρχίζει μία *πορεία απόκλισης από το ΑΕΠ*. Επίσης, παρατηρούμε ότι η απόκλιση γίνεται πολύ έντονη και διευρυνόμενη από το 2010 που υπογράφεται το μνημόνιο.[5]

Η συσχέτιση του χρέους με το ΑΕΠ δείχνει ότι η παρουσίαση των στοιχείων του χρέους έτσι ώστε να εκτιμήσουμε καλύτερα την κατάσταση και να εξαγάγουμε συμπεράσματα πρέπει να γίνει με ποσοστιαία μεγέθη. Συνηθίζεται στις οικονομικές συζητήσεις τα διάφορα μεγέθη να τα παρουσιάζουμε ως ποσοστό του ΑΕΠ (για παράδειγμα: αν το χρέος είναι 195 δις ευρώ και το ΑΕΠ 194 δις ευρώ να κάνουμε την

[5] Εδώ πρέπει να σημειώσουμε ότι οι αποκλίσεις προς τα επάνω του δημόσιου χρέους σε σχέση με το ΑΕΠ που εμφανίζονται στα έτη 2006-2008 έχουν επίσης να κάνουν και με την υπογραφή του μνημονίου αλλά και με την αναθεώρηση του 2009 του Παπακωνσταντίνου, όταν επιχείρησε να «διορθώσει» τα στοιχεία που είχε υποβάλει η απερχόμενη κυβέρνηση της ΝΔ. Από την οπτική του τι κατάσταση αντιμετωπίζουμε σήμερα δεν έχει μεγάλη σημασία αν η εκτίμηση του δημόσιου χρέους κατά τα έτη 2006-2008 ήταν μικρότερη από αυτή που γνωρίζουμε σήμερα. Σημασία έχουν τα τρέχοντα νούμερα. Οι διαμορφωτές πολιτικής, δηλαδή οι κυβερνήσεις, οι ευρωπαϊκοί μηχανισμοί που έχουν την αρμοδιότητα να ξεκινήσουν διαδικασίες λιτότητας λόγω υπερβολικού ελλείμματος και οι διεθνείς οργανισμοί που συμβουλεύουν τις κυβερνήσεις (ΟΟΣΑ, ΔΝΤ κλπ.) λάμβαναν (και λαμβάνουν) αποφάσεις με βάση τα τρέχοντα στοιχεία που ήταν (και είναι) διαθέσιμα. Μέχρι το 2009 η εικόνα του ελληνικού δημόσιου χρέους ήταν διαφορετική από αυτή που εμφανίζεται σήμερα (εξαιτίας των αναθεωρήσεων του 2010 – στο Παράρτημα 2 παρουσιάζουμε μία εκ των διαδοχικών αναθεωρήσεων των ελληνικών στοιχείων για τα ελλείμματα και το χρέος και σχολιάζουμε τη σημασία τους). Την ίδια στιγμή, οι αγορές, δηλαδή οι ελληνικές και διεθνείς τράπεζες, στην ανάλυση επικινδυνότητας που έκαναν για το ελληνικό χρέος είχαν υπόψη τους μία άλλη κατάσταση από αυτή που εμφανίζεται σήμερα. Μέσω της αναθεώρησης προέκυψε η εικόνα ενός χρέους πιθανότατα μη-διαχειρίσιμου – οι αγορές σαφέστατα συνυπολόγισαν και τις υφεσιακές πολιτικές της ΕΕ και της κυβέρνησης Παπανδρέου – με αποτέλεσμα να επανακαθοριστούν οι όροι δανεισμού του ελληνικού δημοσίου με τα γνωστά αποτελέσματα.

πράξη 195 δια 194 και να πολλαπλασιάσουμε με 100 για να το εκφράσουμε ως ποσοστό του ΑΕΠ – αυτή η διαίρεση θα βγάλει δημόσιο χρέος περίπου 100% του ΑΕΠ).

Επομένως, οι βασικές μας σχέσεις (έως), οι οποίες περιγράφουν τη δημιουργία νέου χρέους (το δημόσιο έλλειμμα) κάθε έτος καθώς και το συσσωρευμένο χρέος, πρέπει να αναθεωρηθούν ώστε να εκφράζονται ως ποσοστιαία μεγέθη επί του ΑΕΠ. Αυτό είναι εύκολο και παρουσιάζουμε συνοπτικά τις νέες σχέσεις που προκύπτουν (για την εξαγωγή τους και την παρουσίασή τους με μαθηματικό φορμαλισμό παραπέμπουμε στο *Παράρτημα 3* στο τέλος του κειμένου)

Το *δημόσιο έλλειμμα ως ποσοστό του ΑΕΠ*, δηλαδή οι ανάγκες δανεισμού για κάθε έτος θα δίνονται από τη αν διαιρέσουμε κάθε όρο με το ΑΕΠ του ίδιου έτους (θυμίζουμε ότι με t συμβολίζουμε το τρέχον έτος και με t-1 το προηγούμενο έτος) εκφράζοντάς τον ως ποσοστό (πολλαπλασιάσουμε κάθε όρο με το 100%):

$$\frac{\text{Ελλειμμα } t}{\text{ΑΕΠ } t} = \frac{\text{Πρωτ δαπάνες } t}{\text{ΑΕΠ } t} + \text{Επιτόκιο } t * \frac{\text{Χρέος } t-1}{\text{ΑΕΠ } t} - \frac{\text{Εσοδα } t}{\text{ΑΕΠ } t} + \frac{\text{Προσαρμογές}_t}{\text{ΑΕΠ } t}$$

Σε αυτή τη σχέση παραλείψαμε τη μεταβολή στην ποσότητα χρήματος και εμφανίσαμε ένα νέο όρο: τις *προσαρμογές αποθεμάτων-ροών* (stock-flow adjustment). Πρόκειται για προσαρμογές που γίνονται από τις αρμόδιες υπηρεσίες στα ελλείμματα του δημοσίου επειδή υπάρχουν έσοδα και δαπάνες οι οποίες, ενώ μεταβάλλουν το χρέος, δεν καταγράφονται λογιστικά με βάση τους κανόνες καταγραφής που έχει υιοθετήσει η ΕΕ στην πλευρά των εσόδων ή των δαπανών.[6]

Αυτή η σχέση (με κάποιους μαθηματικούς χειρισμούς που παρουσιάζονται αναλυτικά στο Παράρτημα 3) παίρνει μια μορφή που μας δείχνει την *αλλαγή στο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ από το ένα έτος στο άλλο* σε σχέση με τα υπόλοιπα μεγέθη και, το σημαντικότερο, εισάγει στον υπολογισμό του δημόσιου χρέους το ρυθμό μεγέθυνσης του ΑΕΠ (που τον συμβολίζουμε με g_t, όπου το t αναφέρεται στο τρέχον έτος):

$$\frac{\text{Χρέος}_t}{\text{ΑΕΠ}_t} - \frac{\text{Χρέος}_{t-1}}{\text{ΑΕΠ}_{t-1}} = \frac{\text{Πρωτ. δαπάνες}_t}{\text{ΑΕΠ}_t} - \frac{\text{Εσοδα}_t}{\text{ΑΕΠ}_t} + \frac{\text{Επιτόκιο}_t - g_t}{1+g_t} * \frac{\text{Χρέος}_{t-1}}{\text{ΑΕΠ}_{t-1}} + \frac{\text{Προσ.}_t}{\text{ΑΕΠ } t}$$

Ο *ρυθμός μεγέθυνσης του ΑΕΠ* (ονομαστικού πάντα) ορίζεται ως η ποσοστιαία μεταβολή του ΑΕΠ του τρέχοντος έτους σε σχέση με το προηγούμενο. Με άλλα λόγια, ισοδυναμεί με τη διαφορά του ΑΕΠ του έτους t από το ΑΕΠ του έτους t-1 ως ποσοστό του ΑΕΠ του έτους t-1:

$$\text{ρυθμός μεγέθυνσης ΑΕΠ}_t = g_t = \frac{\text{ΑΕΠ}_t - \text{ΑΕΠ}_{t-1}}{\text{ΑΕΠ}_{t-1}}$$

*Εδώ χρειάζεται να τροποποιήσουμε τη σκέψη που κάναμε στην πρώτη ενότητα για το τι πρέπει να ισχύει ώστε να μην αυξάνεται το χρέος***.** Εκεί είδαμε ότι για να μην αυξηθεί το

[6] Αναλυτικά για τον ορισμό τους σε European Commission, *Public Finances in EMU*, 2005, σσ. 96-102 και στις ετήσιες εκθέσεις του Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδας, όπου παρουσιάζονται στοιχεία για το τι εμπίπτει σε αυτές.

χρέος σε ευρώ πρέπει τα έσοδα να είναι μεγαλύτερα από τις πρωτογενείς δαπάνες και τους τόκους που πληρώνονται για το ήδη συσσωρευμένο χρέος.

Ωστόσο όταν σκεφτόμαστε με ποσοστά τα πράγματα τροποποιούνται σημαντικά. Με ένα παράδειγμα: Ας υποθέσουμε ότι το χρέος είναι 50 δις ευρώ και το ΑΕΠ 50 δις ευρώ. Τότε το χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ θα είναι 100%*50/50=100%. Αν αυξηθεί το ΑΕΠ σε 100 δις ευρώ και το χρέος αυξηθεί σε 75 δις ευρώ τότε το χρέος θα είναι 75% του ΑΕΠ. Το νέο στοιχείο που μπήκε στη σκέψη μας εδώ είναι ότι το ΑΕΠ αυξάνει ταχύτερα από το χρέος και επομένως το χρέος μειώνεται ως ποσοστό του ΑΕΠ. Επομένως ο ρυθμός μεγέθυνσης του ΑΕΠ, αν τα δημόσια έσοδα και δαπάνες είναι ένα σταθερό ποσοστό του ΑΕΠ, επιδρά στη συσσώρευση του χρέους.

Κατά συνέπεια, ο κανόνας διατηρησιμότητας ή μείωσης του χρέους ως ποσοστού του ΑΕΠ είναι διαφορετικός από αυτόν που είχαμε διατυπώσει προηγουμένως όταν σκεφτόμασταν το χρέος εκφρασμένο σε ευρώ. Ένας πρακτικός – αν και ατελής – τρόπος να σκεφτόμαστε το νέο κανόνα προκύπτει από τη , αν προς στιγμή ξεχάσουμε τις προσαρμογές ροών-αποθεμάτων. Εάν τα έσοδα είναι ίδια με τις πρωτογενείς δαπάνες ως ποσοστό του ΑΕΠ (δηλαδή το πρωτογενές πλεόνασμα είναι μηδέν) και ο ρυθμός μεγέθυνσης είναι μεγαλύτερος από το επιτόκιο τότε το χρέος θα μειώνεται κάθε χρόνο. Πράγματι, αν:

$$\text{Πρωτ. δαπάνες}_t \leq \text{Εσοδα}_t \text{ τότε } \frac{\text{Πρωτ. δαπάνες}_t}{\text{ΑΕΠ}_t} - \frac{\text{Εσοδα}_t}{\text{ΑΕΠ}_t} \leq 0$$

Και αν:

$$\text{Επιτόκιο}_t \leq g_t \text{ τότε } \frac{\text{Επιτόκιο}_t - g_t}{1+g_t} \leq 0$$

Επομένως όλο το άθροισμα:

$$\frac{\text{Πρωτ. δαπάνες}_t}{\text{ΑΕΠ}_t} - \frac{\text{Εσοδα}_t}{\text{ΑΕΠ}_t} + \frac{\text{Επιτόκιο}_t - g_t}{1+g_t} * \frac{\text{Χρέος}_{t-1}}{\text{ΑΕΠ}_{t-1}} \leq 0$$

Ότι το άθροισμα είναι αρνητικό σημαίνει ότι το χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ φέτος θα είναι μικρότερο από το περυσινό χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ, όπως προκύπτει άμεσα από το πρώτο σκέλος από τη .

$$\frac{\text{Χρέος}_t}{\text{ΑΕΠ}_t} - \frac{\text{Χρέος}_{t-1}}{\text{ΑΕΠ}_{t-1}} \leq 0 \text{ άρα } \frac{\text{Χρέος}_t}{\text{ΑΕΠ}_t} \leq \frac{\text{Χρέος}_{t-1}}{\text{ΑΕΠ}_{t-1}}$$

Η διαφορά με τον προηγούμενο κανόνα είναι προφανής. Για να μένει σταθερό ή να μειώνεται κάθε χρόνο το χρέος σε ευρώ θέλουμε τα έσοδα να είναι όσα οι πρωτογενείς δαπάνες και οι τόκοι ή περισσότερα. Ενώ για να μένει σταθερό ή να μειώνεται το χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ αρκεί τα έσοδα να είναι όσα οι πρωτογενείς δαπάνες αν ο ρυθμός μεγέθυνσης είναι ίσος ή μεγαλύτερος των επιτοκίων. Προφανώς ο γενικότερος κανόνας θα είναι ότι για να διατηρείται σταθερό ή να μειώνεται το χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ αρκεί τα έσοδα και το αποτέλεσμα που επιφέρει ο ρυθμός μεγέθυνσης στο ήδη υφιστάμενο χρέος (αφού διαιρεθεί με το 1+g) να είναι μεγαλύτερα ή ίσα από τις πρωτογενείς δαπάνες

και το αποτέλεσμα που επιφέρει το επιτόκιο στο ήδη υφιστάμενο χρέος (αφού διαιρεθεί με το 1+g) όπως φανερώνει η ίδια η .

Η σχέση για το *συσσωρευμένο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ* έχει κάποιες περιπλοκές στο να εξαχθεί εάν δεν είμαστε εξοικειωμένοι με τα μαθηματικά (παρουσιάζουμε την εξαγωγή της στο *Παράρτημα 3*) και γι' αυτό παρουσιάζουμε κατευθείαν την τελική μορφή της:

$$\frac{\text{Χρέος}_t}{\text{ΑΕΠ}_t} = \frac{\text{Πρωτ. δαπάνες}_t}{\text{ΑΕΠ}_t} - \frac{\text{Εσοδα}_t}{\text{ΑΕΠ}_t} + \left(\frac{1+\text{Επιτόκιο}_t}{1+g_t}\right) * \frac{\text{Χρέος}_{t-1}}{\text{ΑΕΠ}_{t-1}} + \frac{\text{Προσ.}_t}{\text{ΑΕΠ}\ t}$$

Στη σχέση αυτή έχουμε αναδιατάξει τη θέση των εσόδων ώστε να φαίνεται άμεσα το πρωτογενές πλεόνασμα του δημοσίου (αν τα έσοδα είναι περισσότερα από τα έξοδα χωρίς τους τόκους) ή έλλειμμα (στην αντίθετη περίπτωση). Από αυτή τη σχέση παρατηρούμε ότι: α) Αν οι πρωτογενείς δαπάνες είναι μεγαλύτερες από τα έσοδα ως ποσοστό του ΑΕΠ τότε το χρέος τείνει να αυξάνεται ως ποσοστό του ΑΕΠ, β) αν ο ρυθμός μεγέθυνσης του ΑΕΠ για το τρέχον έτος t, g_t, είναι μεγαλύτερος από το επιτόκιο με το οποίο επιβαρύνεται το χρέος του προηγούμενου έτους, επιτόκιο t, τότε το χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ τείνει να μειώνεται. Πράγματι αν το g_t είναι 10%, δηλαδή 0,1 και το επιτόκιο είναι 5%, δηλαδή 0,05, τότε ο πολλαπλασιαστής του ποσοστού του συσσωρευμένου χρέους γίνεται μικρότερος της μονάδας με αποτέλεσμα να μειώνεται σταδιακά το χρέος αφού ό,τι πολλαπλασιάζεται με μέγεθος μικρότερο της μονάδας μειώνεται. Με ένα αριθμητικό παράδειγμα υποθέτοντας ότι το χρέος του προηγούμενου έτους είναι 100% του ΑΕΠ και τα υπόλοιπα μεγέθη όπως προηγουμένως:

$$\left(\frac{1+\text{Επιτόκιο}_t}{1\ \text{ΑΕΠ}_t}\right) * \frac{\text{Χρέος}_{t-1}}{1 \quad 0,1_1} = \left(\frac{1+0,05}{+}\right) * 100\% = 0,955 * 100\% = 95,5\%$$

Και στις δύο σχέσεις, *και* , έχουμε παραλείψει τις μεταβολές στη ποσότητα νέου χρήματος, αλλά εύκολα και άμεσα μπορούν να προστεθούν στο βαθμό που κάτι τέτοιο απαιτείται. Δεν χρειάζεται ωστόσο να συνεχίσουμε να τις παίρνουμε υπόψη επειδή στην Ευρωζώνη η χρηματοδότηση των ελλειμμάτων δεν αντιμετωπίζεται γενικά με το «κόψιμο χρήματος» και επομένως δεν συμβάλλει ως μέγεθος στην κατανόηση των μεταβολών του δημόσιου χρέους για την περίοδο που εστιάζουμε (από τις αρχές του 1994 καταργήθηκε η δυνατότητα προνομιακού δανεισμού του ελληνικού δημοσίου από την Τράπεζα της Ελλάδας, όπως επέβαλλε η συνθήκη του Μάαστριχτ).

Μία *τρίτη σχέση* που δείχνει το συνολικό χρέος συναρτήσει των παραγόντων που το προσδιορίζουν στην εξέλιξή του και αποτελεί παραλλαγή των προηγουμένων είναι η εξής:

$$\frac{\text{Χρέος}_t}{\text{ΑΕΠ}_t} = \frac{\text{Δαπάνες}_t}{\text{ΑΕΠ}_t} - \frac{\text{Εσοδα}_t}{\text{ΑΕΠ}_t} + \left(\frac{1}{1+g_t}\right) * \frac{\text{Χρέος}_{t-1}}{\text{ΑΕΠ}_{t-1}} + \frac{\text{Προσ.}_t}{\text{ΑΕΠ}\ t}$$

Σε αυτή τη μορφή απομονώνεται το αποτέλεσμα που προκαλεί η μεγέθυνση της οικονομίας στο συσσωρευμένο δημόσιο χρέος, που ειδικά στην περίπτωση του

ελληνικού δημόσιου χρέους έχει μεγάλη σημασία, εφόσον την περίοδο 1994-2008 παρουσιάστηκαν υψηλότατοι ρυθμοί μεγέθυνσης.

Στους συλλογισμούς που έχουμε αναπτύξει ως τώρα για να αποτυπώσουμε τις έννοιες που επιτρέπουν να κατανοήσουμε τα κύρια στοιχεία που εξηγούν τη δυναμική συσσώρευσης του δημόσιου χρέους δεν περιλαμβάνουμε άλλα μικρότερης σημασίας σήμερα στοιχεία, όπως για παράδειγμα την επίδραση που έχουν οι αλλαγές των συναλλαγματικών ισοτιμιών στο δημόσιο χρέος. Αυτές είναι σημαντικές όταν ο δημόσιος τομέας μιας οικονομίας έχει δανειστεί σε ξένο νόμισμα. Ένα παράδειγμα: αν κάποιος δανειστεί 100 δολάρια και η ισοτιμία της δραχμής είναι 100 δραχμές για ένα δολάριο σήμερα, τότε χρωστά 100 *δολάρια* * 100 *δραχμές/δολάριο* =10.000 δραχμές. Αν μεταβληθεί η ισοτιμία και γίνει 200 δραχμές το ένα δολάριο, τότε ο δημόσιος τομέας θα χρωστά 20.000 δραχμές μόνο και μόνο από την αλλαγή στη συναλλαγματική ισοτιμία. Εφόσον τα εισοδήματα που παράγει εκφράζονται σε δραχμές, αυτή η αλλαγή των ισοτιμιών συνεπάγεται ότι το χρέος θα έχει διπλασιαστεί. Οι συναλλαγματικές ισοτιμίες επιδρούσαν στο ελληνικό δημόσιο χρέος πριν την πρόσδεση με το ECU και την ένταξη στην Ευρωζώνη, όταν ένα μεγάλο μέρος των δανείων που έπαιρνε το ελληνικό δημόσιο ήταν σε ξένο νόμισμα και επομένως οι αλλαγές στις συναλλαγματικές ισοτιμίες έπαιζαν μεγάλο ρόλο στη διαμόρφωσή του (ας θυμηθούμε τις υποτιμήσεις των κυβερνήσεων του Ανδρέα Παπανδρέου). Όμως, το ελληνικό χρέος είναι σήμερα στο συντριπτικό ποσοστό του εκφρασμένο σε ευρώ και επομένως η επίδραση που ασκούν οι μεταβολές της συναλλαγματικής ισοτιμίας είναι παράγοντας πολύ μικρής σημασίας για να καταλάβουμε τη δυναμική της συσσώρευσης του δημόσιου χρέους στην περίοδο που εξετάζουμε. Οι μεταβολές του δημόσιου χρέους λόγω αλλαγών στις ισοτιμίες καταγράφονται στις προσαρμογές ροών-αποθεμάτων και μετά τη δημιουργία του ευρώ έχουν παίξει περιθωριακό ρόλο στη μείωση του δημόσιου χρέους λόγω της ανατίμησης του ευρώ έναντι του δολαρίου.

5. Αντί συμπεράσματος

Ας επιχειρήσουμε να διατυπώσουμε το βασικό μας συμπέρασμα με τη βοήθεια ενός ιστορικού παραδείγματος. Κατά το μεγαλύτερο μέρος του 19ου αιώνα, στο «μητροπολιτικό» κέντρο της εποχής (το Λονδίνο), οι αγώνες του συνδικαλιστικού κινήματος για την κατάκτηση νομιμότητας, αλλά και νομιμοποίησης, είχαν να αντιμετωπίσουν την κυρίαρχη ιδεολογική προπαγάνδα που εμφάνιζε τους χαμηλούς μισθούς περίπου ως «σιδερένιο» δεδομένο που δεν επιδέχεται καμία τροποποίηση ή μεταβολή. Πολλά ήταν τα επιχειρήματα που χρησιμοποιήθηκαν από τους κυρίαρχους κύκλους της διανόησης σε αυτό το «μέτωπο».[7] Ορισμένοι υποστήριζαν ότι οι μισθοί αναγκαστικά θα ρέπουν προς ένα βιολογικό ελάχιστο και έτσι κάθε αύξηση θα είναι, αν όχι επιζήμια, τελικά αυτο-αναιρέσιμη. Άλλοι πάλι θεωρούσαν ότι υφίσταται ένα ανελαστικό μισθιακό «κονδύλι» το οποίο δεν μπορεί να μεταβληθεί σε βραχυχρόνιο επίπεδο, με αποτέλεσμα η όποια μισθολογική βελτίωση μιας κατηγορίας εργαζομένων να συνεπάγεται επιδείνωση για μία άλλη. Δεν ήταν πολλές δεκαετίες αργότερα που οι απόψεις αυτές χλευάστηκαν ακόμα και από τους κυρίαρχους οικονομολόγους. Εκείνο

[7] Βλ. Sotiropoulos, D. και G. Economakis (2008) «Trade Unions and the Wages Fund Theory: On the Significance of Mill's Recantation and Some Notes on Marx's Theoretical Intervention», *History of Economic Ideas*, XVI/2008/3, pp. 21-48.

που τελικά παραμένει από αυτή τη σύντομη αναδρομή στην ιστορία της οικονομικής σκέψης είναι ο τρόπος με τον οποίο οι θεωρητικές ιδέες συνδέονται άρρηκτα με τις γενικότερες πολιτικές στρατηγικές και αντιπαραθέσεις κάθε περιόδου.

Πιστεύουμε ότι πολλά από τα θεωρητικά επιχειρήματα που συνοδεύουν τους στρατηγικούς σχεδιασμούς του συλλογικού κεφαλαιοκράτη στις μέρες μας (και η παρατήρηση αυτή δεν αφορά απλά την ελληνική περίπτωση) ενδέχεται να έχουν αντίστοιχη τύχη στο μέλλον: Θα εγείρει μάλλον ειρωνικά σχόλια η θέση ότι το πρόβλημα του χρέους μπορεί να λυθεί με ιδιωτικοποιήσεις ιδιαίτερα όταν αυτές σχεδιάζονται εν μέσω μιας ραγδαίας ύφεσης, ενώ ίσως προκαλεί χλευασμό η στρατηγική της αυξημένης (έμμεσης και άμεσης) φορολογίας των μισθωτών ως μέσο για τη συνέχιση της φορολογικής ασυλίας του κεφαλαίου και των πλουσίων. Μάλιστα, έχουμε ήδη τις πρώτες ενδείξεις για το τελευταίο: σε ένα σχετικά πρόσφατό του άρθρο,[8] ο γνωστός-άγνωστος Francis Fukuyama παραιτείται ρητά από την περιβόητη συντηρητική θέση που θέλει τις μειώσεις στη φορολογία του κεφαλαίου να ευνοούν την καπιταλιστική ανάπτυξη (και άρα να είναι αυτοχρηματοδοτούμενες – μία θέση που δυστυχώς η πλειοψηφία των αριστερών αναλύσεων για την ελληνική κρίση δεν φαίνεται να είναι σε θέση να κατανοήσει).

Τα ιστορικά δεδομένα από ανάλογες εμπειρίες δημοσιονομικής προσαρμογής στο παρελθόν φέρνουν στο φως ένα κρίσιμο εύρημα: *κάθε σημαντική προσαρμογή τυπικά απαιτεί τουλάχιστον 5 χρόνια για να επιτευχθεί ενώ η δυναμική του χρέους αυξάνεται ανεξέλεγκτα*.[9] Και προφανώς η προηγούμενη διαπίστωση δεν αφορά προσαρμογή σε μία περίοδο αμέσως μετά το ξέσπασμα μίας παγκόσμιας κρίσης, όπως αυτή που διανύουμε. Όλα αυτά σημαίνουν ότι, πέρα από τις επικοινωνιακές τοποθετήσεις, το μνημόνιο (όπως και η μετεξέλιξη του: το μεσοπρόθεσμο πρόγραμμα) δεν έχει σχεδιαστεί για την αντιμετώπιση του χρέους αλλά για τη βίαιη προώθηση «μεταρρυθμίσεων» που ευνοούν τα μακροπρόθεσμα συμφέροντα του κεφαλαίου. Με άλλα λόγια, *πρόκειται για πρόγραμμα που έχει σχεδιαστεί εξαρχής για να «αποτύχει»*. Ή καλύτερα για να πετύχει τον πραγματικό του άρρητο στόχο: την επίθεση στα εργατικά εισοδήματα, τα δημόσια αγαθά και τις κοινωνικές κατακτήσεις. Ο κυνισμός του Warren Buffet (βλέπε τη δήλωση κάτω από τον τίτλο του άρθρου) είναι ο πλέον ενδεικτικός για τον ταξικό χαρακτήρα των επιχειρούμενων πολιτικών μεταρρυθμίσεων. Όσο παράδοξη και αντιφατική κι αν ακούγεται η προηγούμενη διαπίστωση, δεν παύει να είναι σωστή και εύστοχη διότι το φάντασμα του χρέους αποτελεί μέσο οργάνωσης και επιβολής των νεοφιλελεύθερων στρατηγικών σε ολόκληρο τον αναπτυγμένο και αναπτυσσόμενο κόσμο…

Παράρτημα 1: Βασικά δημοσιονομικά στοιχεία 1994-2020

Στον πίνακα που ακολουθεί καταγράφονται τα βασικά δημοσιονομικά στοιχεία από το 1994 μέχρι το 2020. Τα δεδομένα μετά το 2010 αποτελούν εκτιμήσεις. Μέχρι το 2012 οι εκτιμήσεις είναι της Eurostat (AMECO, 13/5/2011), ενώ από το 2013 και έπειτα οι εκτιμήσεις προκύπτουν στη βάση του κύριου σεναρίου ανάλυσης της βιωσιμότητας του δημόσιου χρέους από το ΔΝΤ (όπως αυτό διατυπώθηκε επίσημα τον Μάρτιο του 2011):

[8] *Nesweek*, 13 Οκτώβρη, 2008.

[9] Gros, D. and C. Alcidi (2010) «The European experience with large fiscal adjustments», CEPS Economic Report.

Πίνακας 4

Βασικά δημοσιονομικά στοιχεία για την περίοδο 1994-2020

	Συνολικά δημόσια εσοδα % ΑΕΠ	Πρωτογενείς Δαπάνες % ΑΕΠ	Τόκοι % ΑΕΠ	Προσαρμογές ροών-αποθεμάτων %	μέσο επιτόκιο δανεισμού	Ρυθμός μεγέθυνσης του ΑΕΠ	Χρέος % ΑΕΠ
1994	36.3	32.1	12.4	1.4	14.3	13.4	96.4
1995	36.7	34.5	11.2	2.0	13.1	12.1	97.0
1996	37.4	33.6	10.5	4.5	11.9	9.9	99.4
1997	39.0	35.6	9.3	0.9	10.3	10.7	96.6
1998	40.5	36.2	8.2	1.9	9.2	8.7	94.5
1999	41.3	37.0	7.4	2.2	8.3	6.6	94.0
2000	43.0	39.3	7.3	12.7	8.4	8.0	103.5
2001	40.9	38.8	6.5	3.0	6.7	7.4	103.7
2002	40.3	39.5	5.5	-0.1	5.7	7.0	101.7
2003	39.0	39.8	4.9	-0.5	5.3	10.1	97.4
2004	38.1	40.7	5.0	0.6	5.5	7.4	98.9
2005	38.6	39.3	4.4	1.1	4.7	5.2	100.3
2006	39.2	40.5	4.3	7.9	4.7	8.5	106.1
2007	40.0	41.9	4.4	0.3	4.5	7.5	105.4
2008	39.9	44.7	4.9	-0.1	4.9	4.3	110.7
2009	37.3	47.6	5.1	0.0	4.6	-0.8	127.1
2010	39.1	44.0	5.6	2.5	4.3	-2.1	142.8
2011	40.2	43.0	6.7	0.8	4.5	-3.2	157.7
2012	40.2	42.1	7.4	1.5	4.8	1.5	166.2
2013	42,0	38,5	8,3	-0,8	5,4	2,9	157,7
2014	39,3	33,2	8,7	-1,9	5,7	3,3	153,4
2015	38,5	32,2	8,5	-0,3	5,7	3,3	150,3
2016	38,1	32,0	8,2	0,1	5,7	4,1	146,6
2017	37,7	31,7	8,2	0,1	5,8	4,2	143,0
2018	37,3	31,3	8,1	0,1	5,9	4,5	139,0
2019	36,9	30,9	8,0	0,1	6,0	4,8	134,7
2020	36,5	30,5	7,6	0,1	5,9	4,8	130,2

Προφανώς οι εκτιμήσεις θα αναθεωρηθούν εκ νέου μετά τις τελευταίες αποκλίσεις από τους στόχους των εσόδων και των δαπανών, μετά την αυξητική τάση των επιτοκίων διεθνώς αλλά και τη βαθύτερη ύφεση από αυτή που είχε αρχικά εκτιμηθεί.

Αξίζει να σημειώσουμε, ωστόσο, το στόχο για τις πρωτογενείς δαπάνες το 2020 όπως εμφανίζεται στην έκθεση του ΔΝΤ.[10] Πρόκειται για ένα *πολύ σημαντικό εύρημα που αποκαλύπτει τον χαρακτήρα και τον ορίζοντα των αστικών στρατηγικών για το επόμενο διάστημα*. Οι τρέχουσες πολιτικές έχουν σαν βασική τους προϋπόθεση ότι οι πρωτογενείς δημόσιες δαπάνες θα είναι 30,5% του ΑΕΠ το 2020 έτσι ώστε να εξυπηρετηθεί ο στόχος των πρωτογενών πλεονασμάτων στο ύψος του 6% του ΑΕΠ (ο οποίος έχει τεθεί για να είναι βιώσιμη η διαχείριση του ελληνικού

[10] http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2011/cr1168.pdf, σ. 57.

χρέους με βάση τις εκτιμήσεις που ενσωματώνουν οι τρέχουσες πολιτικές). Το 2007, δηλαδή πριν την εκδήλωση της κρίσης, οι πρωτογενείς δαπάνες ανέρχονταν σε 41,8%, ενώ στην ΕΕ άγγιζαν κατά μέσο όρο το 43%. Αν σκεφτούμε ότι στο 30% του ΑΕΠ για το 2010 συναντάμε πρωτογενείς δαπάνες σε χώρες όπως π.χ. η Αίγυπτος, η Μποτσουάνα, το Βιετνάμ και η Νικαράγουα, τότε – χωρίς να χρειαστεί να υποθέσουμε ότι η Ελλάδα θα μοιάζει με κάποια από αυτές τις χώρες, εφόσον υπάρχουν και άλλα στοιχεία που καθορίζουν μία κοινωνία πλην των πρωτογενών δαπανών του δημοσίου – το μέγεθος των κοινωνικών περικοπών που θα πρέπει να γίνουν για να φτάσουμε αυτό το νούμερο (και μάλιστα το 32,2% για το 2016) φαίνεται σχεδόν εξωπραγματικό για μία ανεπτυγμένη χώρα όπως η Ελλάδα.

Επίσης πολύ σημαντικό στοιχείο αποτελεί το ίδιο μέγεθος από μία άλλη σκοπιά. Πρωτογενή πλεονάσματα της τάξης του 6% του ΑΕΠ μπορούν να επιτευχθούν με εναλλακτικούς τρόπους: π.χ. αντί για έσοδα 36,5% και πρωτογενείς δαπάνες 30,5% θα μπορούσαν να υπάρχουν έσοδα της τάξης του 45% και πρωτογενείς δαπάνες στο ύψος του 39%. Σημειώνουμε ότι στην πρώτη έκθεση του ΔΝΤ το 6% προέκυπτε από αντίστοιχα νούμερα: 38,5% έσοδα και 32,5% πρωτογενείς δαπάνες. Τι μεσολάβησε; Σε κάθε περίπτωση πρόκειται για ακραίο νεοφιλελεύθερο «παραλογισμό» της κυβέρνησης, ειδικά αν σκεφτούμε ότι στις προηγούμενες χώρες που αναφέραμε τα δημογραφικά δεδομένα είναι εντελώς διαφορετικά από εκείνα της Ελλάδας.

Παράρτημα 2: Οι αναθεωρήσεις των στοιχείων από τη EUROSTAT

Θα εξετάσουμε συνοπτικά τα αποτελέσματα που είχαν οι διάφορες αναθεωρήσεις των στοιχείων των λογαριασμών του δημοσίου. Προφανώς τα ελληνικά στοιχεία είναι προβληματικά από πολλές πλευρές ή ανύπαρκτα για μία σειρά θεμάτων, όπως γνωρίζουν όσοι ερευνητές τα έχουν αναζητήσει. Προφανώς, επίσης, όπως σε όλες τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπήρξε δημιουργική διαχείριση των στοιχείων ώστε να φαίνεται ότι συμβαδίζουν με τους στόχους της Ευρωζώνης αναφορικά με τα ελλείμματα και το χρέος. *Η δημιουργική διαχείριση ή λογιστική είναι ένα γνήσιο αποτέλεσμα του Συμφώνου Σταθερότητας της ΕΕ*. Στο βαθμό που το τελευταίο έχει τους κανόνες ελλείμματος 3% και χρέους 60% δημιουργεί κίνητρα ώστε οι δραστηριότητες του δημοσίου να μην αναπτύσσονται μέσα από φορείς των οποίων οι δοσοληψίες καταγράφονται με βάση τους λογιστικούς κανόνες που έχουν θεσπιστεί στα ελλείμματα του δημοσίου. Δηλαδή δημιουργεί κίνητρα απο-δημοσιοποίησης μίας σειράς δημοσίων λειτουργιών και συγχρόνως κίνητρα ώστε να αναζητηθούν καινοτομίες οι οποίες να παρακάμπτουν τους κανόνες, όπως τα περιβόητα swaps της Goldman Shacks, παρόμοια με αυτά που επίσης χρησιμοποίησαν όλες οι χώρες της Ευρωζώνης και για τα οποία έχει γίνει τόσος θόρυβος στην Ελλάδα – παρόλο που για το 2009 αφορούσαν μόνο το 2,5% του ελληνικού χρέους (κοντά στα 5δις).

Οι ελληνικές στατιστικές υπηρεσίες και το υπουργείο οικονομικών έχουν μία μακρά ιστορία αντιδικιών με τη Eurostat σε σχέση με τα στοιχεία της ελληνικής οικονομίας. Δύο αναθεωρήσεις των στοιχείων οδήγησαν σε μεγαλύτερα ελλείμματα. Η μία ήταν από τον Αλογοσκούφη και η άλλη από τον Παπακωνσταντίνου (αμφότεροι ήταν υπουργοί οικονομικών διαφορετικών κυβερνήσεων). Και οι δύο αναθεωρήσεις οδήγησαν σε σταθεροποιητικά προγράμματα μέσω της διαδικασίας υπερβολικού ελλείμματος που προβλέπεται από το Σύμφωνο

Σταθερότητας της ΕΕ.[11] Ή καλύτερα, έγιναν με σκοπό την προώθηση της νεοφιλελεύθερης ατζέντας μέσω της εν λόγω διαδικασίας υπερβολικού ελλείμματος.

Στον πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζουμε τα στοιχεία για το έλλειμμα και το δημόσιο χρέος για τα έτη 2006-2009 όπως εκτιμούνταν τον Απρίλιο του 2010 και όπως διαμορφώθηκαν τον Οκτώβριο του 2010.

Πίνακας 5
Αναθεωρήσεις στοιχείων

	Έλλειμμα %ΑΕΠ		**Χρέος %ΑΕΠ**	
Έτος	Οκτώβριος 2010	Απρίλιος 2010	Οκτώβριος 2010	Απρίλιος 2010
2006	-5.7	-3.6	106.1	97.8
2007	-6.4	-5.1	105.0	95.7
2008	-9.4	-7.7	110.3	99.2
2009	-15.4	-13.6	126.8	115.1

Πηγή: Eurostat, Αναθεώρηση 15/11/2010

Πού οφείλεται η αύξηση των ελλειμμάτων και του χρέους λόγω της αναθεώρησης των στοιχείων;

Για το 2009 η αύξηση του ελλείμματος ως ποσοστού του ΑΕΠ κυρίως οφείλεται στη μείωση του ΑΕΠ λόγω της ύφεσης (το έλλειμμα ως ποσοστό του ΑΕΠ σημαίνει ότι διαιρούμε το έλλειμμα σε ευρώ με το ΑΕΠ σε ευρώ, δηλαδή το ΑΕΠ είναι στον παρανομαστή – αν μικραίνει ο παρανομαστής ενός κλάσματος τότε το κλάσμα αυξάνει και έτσι η επανεκτίμηση της μείωσης του ΑΕΠ από τον Απρίλιο στον Οκτώβριο που οδήγησε σε ακόμη μικρότερο ΑΕΠ αύξησε το έλλειμμα ως ποσοστό του ΑΕΠ).

Οφείλεται επίσης σε μικρότερο βαθμό στην *αναταξινόμηση των δημοσίων επιχειρήσεων*. Το χρέος και το έλλειμμα όσων επιχειρήσεων θεωρήθηκαν για πρώτη φορά δημόσιες επιχειρήσεις (χωρίς να λογίζονται ως τέτοιες στο παρελθόν) κατά την κατάρτιση των λογαριασμών προστέθηκαν στο δημόσιο χρέος και το έλλειμμα, γεγονός που επέδρασε και στα αντίστοιχα μεγέθη για τα προηγούμενα έτη. Σημειώνουμε ότι τα χρέη αυτών των επιχειρήσεων αύξησαν το δημόσιο χρέος κατά 24,5 δις δηλαδή περίπου κατά 7,75% του ΑΕΠ για το 2009.

Επίσης εδώ εμφανίζονται τα «αμαρτωλά» Swaps με τη Goldman Shacks, η οποία τα μεταβίβασε στην Εθνική Τράπεζα στη συνέχεια. Τέτοια συμβόλαια συνάπτονταν, προφανώς όχι μόνο από την Ελλάδα, από το 2001 έως το 2007 οπότε και ξεκίνησαν να καταγράφονται στο δημόσιο χρέος. Παρά το θόρυβο που έχει γίνει γι' αυτά και τους όρους δημιουργικής λογιστικής που παρέχουν τα νέα χρηματοοικονομικά προϊόντα, αποτελούν μόνο ένα μικρό τμήμα του χρέους. Αποτελούν κυρίως προεξοφλήσεις μελλοντικών εσόδων, δηλαδή το δημόσιο πουλούσε σήμερα έσοδα ενός επόμενου έτους και όταν ερχόταν το έτος αυτό πλήρωνε τον κάτοχο του

[11] Θα πρέπει να τονίσουμε ότι η *ένταση της κρίσης* είναι αποτέλεσμα του σταθεροποιητικού προγράμματος και του Μνημονίου. Το να μιλάμε γενικά και αόριστα για κρίση της ελληνικής οικονομίας και όχι για πολιτική απόφαση που καθοδήγησε την ένταση της κρίσης – δηλαδή για μία στοχευμένη πολιτική εισοδηματικού αποπληθωρισμού με στόχο τη μείωση των μισθών ως θεραπεία του ελλείμματος στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών – είναι πρώτον, ανακριβές και δεύτερον, συμβάλλει στην κατασκευή της συναίνεσης που θέλει η κυβέρνηση. Η κρίση που βιώνουμε είναι αποτέλεσμα πολιτικής επιλογής με στόχο τη θεραπεία όχι από το χρέος αλλά από την «ασθένεια» που έχει η ελληνική κοινωνία – και όχι μόνο – να θέλει αξιοπρεπείς συνθήκες εργασίας, μισθούς, συντάξεις, δημόσια και δωρεάν υγεία και παιδεία και όλα εκείνα που επιβλήθηκαν (είτε ως δεδομένα είτε ως στόχοι) από τους ταξικούς συσχετισμούς που προέκυψαν μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στην Ευρώπη και τις υπόλοιπες αναπτυγμένες καπιταλιστικές οικονομίες.

swap. Με άλλα λόγια, κατά το έτος σύναψης του swap το δημόσιο είχε μεγαλύτερα έσοδα επειδή κάποιος τρίτος πλήρωνε ένα τμήμα των μελλοντικών κρατικών εσόδων που θα του επέστρεφαν στο μέλλον. Υπήρχαν, βέβαια, και άλλες μορφές swap, όμως δεν είναι το κύριο ζήτημα τα swap αν θέλουμε να καταλάβουμε τη δυναμική του δημόσιου χρέους.

Από την παραπάνω κατάσταση το πιο σημαντικό φαίνεται να είναι η «νοοτροπία», η ιδεολογία διαχείρισης των δημοσίων οικονομικών: αυτή δεν έχει να κάνει τόσο με το τέχνασμα να συμμορφωθούν βραχυπρόθεσμα οι λογαριασμοί με βάση του τι πρέπει να παρουσιάζεται στην Ευρώπη. Αυτό είναι παρεπόμενο μίας άλλης βασικής συνθήκης συγκρότησης των νεοφιλελευθέρων πολιτικών στην Ελλάδα, η οποία συνίσταται *στη μετάθεση στο μέλλον σημαντικών συγκρούσεων που προέκυπταν από το νεοφιλελεύθερο πρόγραμμα με την ελπίδα ότι θα διαμορφώνονταν καλύτεροι συσχετισμοί για τις νεοφιλελεύθερες πολιτικές τότε*. Αν ήταν μόνο τα swap δεν θα υπήρχε ουσιαστικό «πρόβλημα»: γύρω στα 5,3 δις είναι η αποτίμησή τους για το 2009, δηλαδή η καταγραφή τους στο χρέος συνέβαλε σε 2,26% αύξηση του χρέους ως ποσοστού του ΑΕΠ για το 2009 και σε αντίστοιχα ποσά για τα προηγούμενα έτη.

Παράρτημα 3: Εξαγωγή σχέσεων για τη δυναμική του χρέους

Εδώ παρουσιάζουμε τις σχέσεις που καθορίζουν τη δυναμική του δημόσιου χρέους με τη βοήθεια μαθηματικού φορμαλισμού. Παρόλο που ο τελευταίος είναι πολύ απλός – απαιτεί λιγότερα από τη στοιχειώδη άλγεβρα της Β΄ Λυκείου – οι αναγνώστες που δεν είναι εξοικειωμένοι με τα μαθηματικά *δεν θα χάσουν σχεδόν τίποτα αν παραλείψουν αυτήν την ενότητα*. Οι υπόλοιποι θα κερδίσουν μορφές με τις οποίες μπορεί κανείς να σκέπτεται συνοπτικά και με ακρίβεια την κατάσταση που αφορά τη δυναμική του χρέους, τη διατηρησιμότητά του και άλλα συναφή θέματα.

Έστω T_t τα δημόσια έσοδα, B_t οι δαπάνες που δεν έχουν σχέση με πληρωμές τόκων (δηλαδή οι πρωτογενείς δαπάνες), D_t το δημόσιο χρέος το έτος t και R_t το επιτόκιο με το οποίο επιβαρύνεται το χρέος (πρόκειται για ένα «μέσο» επιτόκιο, εφόσον υπάρχουν διαφορετικά επιτόκια για τις διάφορες κατηγορίες ομολόγων που συνθέτουν το δημόσιο χρέος, και προκύπτει από τη διαίρεση της δαπάνης για τόκους το εκάστοτε τρέχον έτος προς το συνολικό χρέος του προηγούμενου έτους). Συμβολίζουμε επίσης με SF τις προσαρμογές αποθεμάτων-ροών. Το έλλειμμα το οποίο θα περιλαμβάνει και τις πληρωμές τόκων, έστω ότι το συμβολίζουμε με E_t για το έτος t, θα δίνεται από τη σχέση:

$$E_t = B_t - T_t + R_t D_{t-1} + SF_t$$

Από αυτή η σχέση έχουμε παραλείψει τη νέα ποσότητα χρήματος που χρησιμοποιείται για να καλυφθεί το έλλειμμα («seignorage» στην αγγλική ορολογία, που αφορά τα έσοδα από το δικαίωμα ενός κράτους να κόβει νόμισμα), όπως επίσης δεν λαμβάνουμε υπόψη τις μεταβολές των συναλλαγματικών ισοτιμιών – υποθέτουμε ότι όλο το χρέος είναι εκφρασμένο σε εγχώριο νόμισμα. Το έλλειμμα μας δείχνει και τις ανάγκες δανεισμού για το έτος t.

Επομένως στον χρόνο t το χρέος θα είναι, όπως εύκολα προκύπτει από τη σκέψη ότι $E_t = D_t - D_{t-1}$:

$$D_t = B_t - T_t + (1 + R_t) D_{t-1} + SF_t$$

Η διαφορά B_t-T_t ονομάζεται πρωτογενές έλλειμμα. Αν αυτό είναι θετικό, δηλαδή οι πρωτογενείς δαπάνες είναι μεγαλύτερες από τα έσοδα τότε το χρέος επιβαρύνεται, διαφορετικά μένει ένα πλεόνασμα το οποίο μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τη μείωση του χρέους.

Οι σχέσεις που αφορούν το χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ εξάγονται εύκολα από τη διαιρώντας κάθε όρο με το ΑΕΠ του τρέχοντος έτους το οποίο συμβολίζουμε με Y_t (για ευκολία στην παρουσίαση παραλείπουμε τις προσαρμογές αποθεμάτων-ροών, SF_t):

$$\frac{D_t}{Y_t}=\frac{B_t-T_t}{Y_t}+\frac{(1+R_t)D_{t-1}}{Y_t}$$

Αφαιρούμε και από τα δύο μέλη το χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ του προηγούμενου έτους:

$$\frac{D_t}{Y_t}-\frac{D_{t-1}}{Y_{t-1}}=\frac{B_t-T_t}{Y_t}+\frac{(1+R_t)D_{t-1}}{Y_t}-\frac{D_{t-1}}{Y_{t-1}}$$

και κάνουμε πράξεις στον δεύτερο και τρίτο όρο του δεξιού μέλους με στόχο να απαλείψουμε την «ασυμβατότητα» που παρατηρείται να εκφράζουμε το χρέος του προηγούμενου έτους ως ποσοστό του ΑΕΠ του τρέχοντος έτους D_{t-1}/Y_t στο δεύτερο όρο του δεύτερου μέλους της σχέσης:

$$\frac{(1+R_t)D_{t-1}}{Y_t}-\frac{D_{t-1}}{Y_{t-1}}=\left(\frac{(1+R_t)}{Y_t}-\frac{1}{Y_{t-1}}\right)D_{t-1}=\left(\frac{(1+R_t)Y_{t-1}-Y_t}{Y_t}\right)\frac{D_{t-1}}{Y_{t-1}}=$$

$$\left(\frac{R_tY_{t-1}-(Y_t-Y_{t-1})}{Y_t}\right)\frac{D_{t-1}}{Y_{t-1}}=\left(\frac{R_t-\left(\frac{Y_t-Y_{t-1}}{Y_{t-1}}\right)}{\frac{Y_t}{Y_{t-1}}}\right)\frac{D_{t-1}}{Y_{t-1}}=\left(\frac{R_t-g_t}{\frac{Y_t}{Y_{t-1}}-1+1}\right)\frac{D_{t-1}}{Y_{t-1}}=\left(\frac{R_t-g_t}{g_t+1}\right)\frac{D_{t-1}}{Y_{t-1}}$$

Στη σχέση αυτή εμφανίστηκε ο ρυθμός μεγέθυνσης του ονομαστικού ΑΕΠ, και αντικαθιστώντας το αποτέλεσμα στη παίρνουμε μια σχέση για τη μεταβολή του χρέους ως ποσοστού του ΑΕΠ (ονομαστικού πάντα), μεταξύ του τρέχοντος και του προηγούμενου έτους:

$$\frac{D_t}{Y_t}-\frac{D_{t-1}}{Y_{t-1}}=\frac{B_t-T_t}{Y_t}+\left(\frac{R_t-g_t}{1+g_t}\right)\frac{D_{t-1}}{Y_{t-1}}$$

Αν θέλουμε να εξετάσουμε τη συσσώρευση χρέους τότε από την παίρνουμε:

$$\frac{D_t}{Y_t}-\frac{D_{t-1}}{Y_{t-1}}=\frac{B_t-T_t}{Y_t}+\left(\frac{R_t-g_t}{1+g_t}\right)\frac{D_{t-1}}{Y_{t-1}}\Rightarrow\frac{D_t}{Y_t}=\frac{B_t-T_t}{Y_t}+\left(\frac{R_t-g_t}{1+g_t}\right)\frac{D_{t-1}}{Y_{t-1}}+\frac{D_{t-1}}{Y_{t-1}}\Rightarrow$$

$$\frac{D_t}{Y_t}=\frac{B_t-T_t}{Y_t}+\left(\frac{R_t-g_t}{1+g_t}+1\right)\frac{D_{t-1}}{Y_{t-1}}$$

Και τελικά η σχέση που μας δείχνει τη συσσώρευση του χρέους συναρτήσει του πρωτογενούς ελλείμματος, του «μέσου» επιτοκίου, του ρυθμού μεγέθυνσης του ΑΕΠ και του χρέους του προηγούμενου έτους διαμορφώνεται ως εξής (περιλαμβάνοντας και τις προσαρμογές ροών-αποθεμάτων ως ποσοστό του ΑΕΠ):

$$\frac{D_t}{Y_t}=\frac{B_t-T_t}{Y_t}+\left(\frac{1+R_t}{1+g_t}\right)\frac{D_{t-1}}{Y_{t-1}}+\frac{SF_t}{Y_t}$$

Αν γράψουμε με μικρά γράμματα τα αντίστοιχα ποσοστιαία μεγέθη, τότε η δυναμική αύξηση του χρέους περιγράφεται από τη σχέση:

$$d_t = b_t - t_t + \frac{1+R_t}{1+g_t} d_{t-1} + sf_t$$

Αυτό το αποτέλεσμα μπορεί να αναλυθεί έτσι ώστε να παρουσιάζεται στη σχέση ο πληθωρισμός και ο ρυθμός μεγέθυνσης του πραγματικού ΑΕΠ, ωστόσο πρόκειται για μία διαδικασία στην οποία δεν θα προχωρήσουμε εδώ.

Από τη μπορούμε να πάρουμε και μία εναλλακτική μορφή για να παρακολουθήσουμε τους παράγοντες που καθορίζουν τη δυναμική του χρέους εστιάζοντας στο συνολικό έλλειμμα, αφού χρησιμοποιήσουμε τους υπολογισμούς που κάναμε στη για να εμφανίσουμε το ρυθμό μεγέθυνσης, g_t:

$$D_t - D_{t-1} = B_t - T_t + R_t D_{t-1} + SF_t \Leftrightarrow D_t - D_{t-1} = E_t + SF_t \Leftrightarrow$$
$$\Leftrightarrow \frac{D_t}{Y_t} = \frac{E_t}{Y_t} + \frac{D_{t-1}}{Y_t} + \frac{SF_t}{Y_t} \Leftrightarrow \frac{D_t}{Y_t} = \frac{E_t}{Y_t} + \frac{1}{1+g_t}\frac{D_{t-1}}{Y_{t-1}} + \frac{SF_t}{Y_t}$$

Και τελικά με μικρά γράμματα για τα ποσοστιαία μεγέθη

$$d_t = e_t + \frac{1}{1+g_t} d_{t-1} + sf_t$$